

המבנה הדידקטי ותרומתו להוראת המשנה

א. רקע דידיקטי

בהוראתו של כל חומר יש שתי מטרות חשובות. המטרה הראשונה היא להקנות את המידע שבתוכן הנלמד, אם זה סיפור מקראי, ואם זו, להבדיל, טכניקה בחשבון. הידע ייקלט בזיכרון הלומד ויכתוב את ידיעותיו, וכן יסייע ללומד להבין תכנים נוספים שילמדו בנושא זה בשלב מאוחר יותר. המטרה השנייה היא להקנות מיומנויות (הרגלים) בלמידה ובפיתוח חשיבה. מיומנויות אלו יסייעו ללומד בהמשך בלימוד התכנים. המיומנויות אינן נלמדות כיחידה עצמאית, אלא הן משתלבות במסגרת לימוד התכנים הנלמדים.

שיקולי הדעת בבחירת דרכי ההוראה להשגת המטרה הראשונה עשויים להיות שונים מאלה הנקטים להשגת המטרה השנייה. להשגת הידע (המטרה הראשונה) נוכל להשתמש ב"דפוס חיקוי". הסבר בהיר של התכנים, כולל שימוש באמצעי עזר למיניהם, יבהירו לתלמיד את התכנים. הוא יפנים אותם ויוכל להשתמש בהם בהבנת תכנים שיילמדו בהמשך.

מאידך גיסא, השגת המטרה השנייה כוללת ומחייבת את שיתוף הלומד בתהליך הלמידה. לא ניתן להקנות הרגל למידה שהלומד אינו נוטל בו חלק פעיל. ההישג אינו בזיכרון גרידא, אלא ביכולת להשתמש בפעילות מסוימת גם בתכנים אחרים, שלא נלמדו. לדוגמה, בהוראת החומש היכולת לחלק פרק היא מיומנות המסייעת ללומד בכל פרק שהוא בתנ"ך. בלימוד ספר הלכה, יכולת הבנת המשמעות של כל פסקה בספר הלכה, גם היא מיומנות, והיא נרכשת באמצעות פעילות רבה ומכוונת, הנעשית ע"י הלומדים במשך השנה כולה.

ב. מבנה הדעת של המשנה

ישנם מקצועות, ובהם המקצוע דינים, שבהם מבנה הדעת הוא הידע. המטרה העיקרית היא ידיעת ההלכה בנושא הנלמד. ישנם מקצועות, כגון גמרא, שבהם מבנה הדעת הוא פרשנות. מילות הגמרא ופסקותיה הן בעצם סמלים למסתתר מאחוריהן. המטרה העיקרית בהוראת הגמרא היא הבנת עומק הפרשנות שניתן ללמוד מתוך מילותיה. מבנה הדעת של המשנה נראה, לכאורה, כמבנה הדעת של דינים, שהרי שניהם כוללים בתוכם הלכות בנוסח מידע. אולם, יש הבדל משמעותי בין משנה לדינים: הדינים - עיקרם מידע, ומטרת לימודם היא מידע; משנה, כחיבור המרכזי בתורה שבעל פה, ניסוחיה הם אמנם כשל ספר הלכה, אבל יסודה פרשנות, שהרי התורה שבעל פה, עיקרה פרשנות. מבנה דעת זה מחייב אותנו להתייחס בהוראה הן למידע והן לפרשנות. המידע יתרום להרחבת ידיעותיו של הלומד וגם להבנת הפרשנות, שתינתן עליו בשלב השני. הוראת הפרשנות יכולה להיעשות רק לאחר הפנמה של המידע ברמה של הבנת הנקרא, ולכן הוראת המשנה צריכה לכלול פעילות שתתרום להבנת הנקרא, שבה נסתייע בהמשך בהבנת המשנה.

ג. המבנים ותרומתם להוראת המשנה

1. המבנה

'מבנה' משמעותו הצגה חזותית של תוכן באופן שיקל על הלומד להבין את משמעותו של התוכן. ישנם מבנים המבהירים ללומד את תפקידו של כל חלק במשפט (מקרה, הלכה, הסבר, וכיו"ב). יש מבנים המבהירים ללומד את תוכן העניינים במשנה, ויש המבהירים את משמעותו של התוכן לפני הלומד. מבנים אלו קרויים בשם 'מבני למידה', כיוון שהם תורמים ללמידה של התוכן תוך הפעלת הלומד.

כבר ציינו לעיל, שכל פעילות שבה משותף הלומד, תורמת הרבה להפנמת המשמעות של התוכן הנלמד. כדי להבין את תרומתם של המבנים, הן להבנת הנקרא והן כאמצעי לפרשנות, נציג מבנה למידה למשניות בבבא מציעא ובראש השנה.

בבא מציעא ב ג

"מצא אחר הגפה או אחר הגדר גוזלות מקושרין, או בשבילין שבשדות, הרי זה לא יגע בהן. מצא כלי באשפה, אם מכוסה לא יגע בו, אם מגולה נוטל ומכריז".

א. המשנה עוסקת בשני מקרים:

• גוזלות מקושרין

• כלי מכוסה באשפה

ב. במקרה השני מוצגים שני מצבים:

• כלי מכוסה

• כלי מגולה

ג. המשנה מתייחסת בכל אחד מהמקרים לנתונים האלה: מקום המציאה, מצב הכלי,

הדין.

ד. חסרה במבנה התייחסות לסוג המציאה, היינו אם יש בה סימן אם אין. אין צל של ספק שכל אחד מהמרכיבים שצוינו חשובים להבנה משמעותית נכונה של תוכן המשנה ולהבנת ההלכה המיוחדת "לא יגע בהן" שנאמרה במשנה, הן במקרה הראשון והן במקרה השני. כדי להקנות ללומד את שני החלקים יש צורך בשיתופו בתהליך הלמידה. הבנה משמעותית של התוכן תסייע לו בהבנת הפרשנות על המשנה המבהירה את הנימוקים להלכות שהובאו. אחד האמצעים להשגת מטרות אלו הוא מבנה הלמידה כדלקמן:

כלי		גוזלות	החפץ שנמצא
באשפה	מכוסה	אחרי הגפה	המקום שבו נמצא
מגולה	יש סימן	מקושרים	המצב שבו נמצא
יש סימן	לא יגע	אין סימן	נתונים נוספים בחפץ
נוטל ומכריז	אין זו אבדה	לא יגע	הדין
כדין דבר שיש בו סימן		ספק הינוח	הנימוק

הערות למבנה:

א. כפי שצינו, מבנה למידה הוא מבנה שבו בונים צורה המותאמת למשמעות הלוגית של תוכן המשנה. במקרה שלפנינו פירקנו את הפרטים המובאים במשנה, כדי לזהות באמצעותם את הטעם לכל הלכה שנאמרה במשנה.

ב. השלמת מבנה זה יכולה להיעשות ע"י התלמידים (ייתכן שיש צורך במעט סיוע של המורה). באמצעותו יגלו התלמידים את הנתונים (המרכיבים) העיקריים בכל אחד מהמקרים. פעילות זו תתרום הרבה להבנת הנקרא בתוכן.
ג. עריכה מעין זו תסייע בהבנת כל מקרה וההלכה שבו. בשלב הראשון יש, כמובן, לזהות את סוג המציאה. הזיהוי הוא הנתון הראשון לצורך קביעת ההלכה בדיני השבת אבדה.

2. דרכי ההוראה

א. הצגת המבנה והשלמתו ע"י התלמידים (רק אותם פרטים המצוינים במשנה).
ב. זיהוי סוג המציאה בכלי מכוסה באשפה על פי הדין "מכריז". ההלכה "מכריז" מלמדת שבכלי שיש בו סימן עסקין.
ג. דיון במקרה הראשון אם יש בו סימן או אין בו, והבאת דברי ר' עובדיה ברטנורא המסביר את המשנה על פי הגמרא.
נמצאנו למדים שהצגת מבנה למידה מסודרת תורמת הן להבנת הנקרא והן לפרשנות הנדרשת בעקבותיה. המומחיות המקצועית נמדדת בבניית מבנה הלמידה, מבנה שיהיה מותאם לתוכן, ובאמצעותו יובהרו לתלמיד משמעות התוכן ופרשנותו.

ראש השנה ד א-ב

"י"ו"ט של ר"ה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעין, אבל לא במדינה, משחרב בהמ"ק התקין ר' יוחנן בן זכאי שיהיו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין. אמר ר' אלעזר: לא התקין ר' יוחנן בן זכאי אלא ביבנה בלבד. אמרו לו: אחד יבנה ואחד כל מקום שיש בו ב"ד".

"ועוד זאת היתה ירושלים יתירה על יבנה, שכל עיר שהיא רואה ושומעת וקרובה ויכולה לבוא, תוקעין. וביבנה לא היו תוקעין אלא בב"ד בלבד".
משניות אלו עוסקות בהבדלים שבין ירושלים, גבולין ויבנה, בזמן הבית ובזמן הזה, בעניין תקיעת שופר.

הישג הלומד בתום השיעור יהיה יכולתו לדעת את המבדיל בין המקומות השונים בזמנים השונים, וכן יכולתו להסביר הבדלים אלו על פי הפרשנות שעל המשנה. כדי להקנות את המידע, באופן שהלומד יהיה שותף בתהליך, עלינו להכין מבנה למידה. מבנה זה יהיה מבוסס על הפרטים המרכזיים שבמשניות:

א. מקומות התקיעה: ירושלים, גבולין, יבנה.

ב. הזמנים: בזמן שבית המקדש קיים, לאחר החורבן.

ג. השיטות: ת"ק, ר"א, "אמרו לו".

כדי להכיר את המידע שבמשנה ברמת הבנת הנקרא, נבנה ללומד את המבנה דלהלן, ובו יידרש התלמיד לשבץ את פסק המשנה בכל אחד מהמקומות.

המקום/הזמן	בזמן המקדש	לאחר החורבן
מקדש	תקעו	--
יבנה	לא תקעו	תקעו כב"ד
גבולין	לא תקעו	מחלוקת אם תקעו או לא

ארגון המידע לפני הלומד בצורה זו יקל עליו לעמוד על ההבדלים שבין המקומות בזמן המקדש ואחרי חורבנו (ישנו חלק בטבלה שאותו נדרש הלומד ללמוד מכוח הבנת ידן יבנה בזמן המקדש).

גם בהבנת המחלוקת נוכל להשתמש במבנה שיקל על הלומד להבין את הקשר שבין הנאמר במשנה ובין משמעותה ההלכתית של אמירה זו, והן את נקודות המחלוקת שבין השיטות השונות.

פרטים/השיטה	ת"ק	ר"א	אמרו לו
לשון המשנה	בכל מקום שיש בו ביי"ד	ביבנה בלבד	אחד יבנה ואחד מקום שיש בו ביי"ד
יבנה	תוקעים	תוקעים	תוקעים
ביי"ד קבוע	תוקעים	אין תוקעים	תוקעים
ביי"ד שאינו קבוע	תוקעים	אין תוקעים	אין תוקעים

כדי שהתלמיד יוכל להתמודד עם מבנה זה, עלינו לדעת להתאים את הפרשנות (ברטנורא) ללשון הכתוב. באמצעות התאמה כזו יוכל התלמיד לראות את ההבדלים שבין השיטות ועל ידי זה לעמוד על ההיגיון שבבסיסה של כל שיטה. גם בדיקת ההישגים תוכל להיעשות באמצעות מבנה, וגם היא מושתתת על הצגה חזותית ברמת הבנת הנקרא של דברי המשנה והיכולת להבין את הפרשנות של דברים אלו. כך יראה המבנה המייצג מידע ופרשנות אלו:

פרטים/מקום	ירושלים	יבנה	ביי"ד
זמן התקיעה המקום שבו תוקעים	כל זמן שביי"ד יושב כל מקום ששומע, רואה ויכול לבוא	בזמן שביי"ד יושב רק ביבנה	בזמן שביי"ד יושב רק בביי"ד

בדוגמה זו המבנה מציג לפני הלומד את התוצר הסופי המתקבל ממשניות אלו, ולכן הוא יכול לשמש כמשימה הבודקת את הישגיו של הלומד.

סיכום

באמצעות הדוגמאות שהבאנו ניסינו להראות את התרומה המשמעותית של המבנה הן להקניית הבנת הנקרא שבמשנה והן כאמצעי להבנת פרשנות המשנה, וכן לפעילות לבדיקת ההישגים של הלומד. הראינו שמחד גיסא המבנה הוא כלי עזר להבנת התוכן, ומאידך גיסא הוא מכשיר משמעותי להקניית מיומנות לתלמיד בלימוד המשנה.